

Hooibergen niet meer zo vanzelfsprekend

SUZAN JURGENS

Nog steeds sieren hooibergen het landschap, maar hun aantal wordt (snel) kleiner. Deze bouwwerkjes vormen zo'n vertrouwd beeld in het Nederlandse landschap dat het nauwelijks voorstelbaar is dat ook zij onderhevig zijn aan aantasting en sloop. Toch is dit laatste enkele jaren geleden opgemerkt door de oprichters van de 'Stichting tot Behoud van Hooibergen en Vloedschuren in het Gelders rivierengebied' (SBHV). Deze stichting nam vervolgens het initiatief tot een inventarisatie, die grotendeels uitgevoerd werd in het najaar van 1989.

Hooiberg aan Zandstraat 60 te Opijnen (1989). (foto's S.M.Jurgens).

De inventarisatie werd uitgevoerd in het meest westelijke deel van de provincie Gelderland, het gebied tussen Waal en Lek, Amsterdam-Rijnkanaal en de oude grens met Zuid-Holland. De hooibergen in dit gebied bestaan uit een ondergedeelte, al dan niet (later) zijdelings uitgebouwd, waarin dieren of wagens gestald worden, en een bovengedeelte, waarin eertijds hooi en graan opgetast werden. De benaming 'schuurberg' wordt ook wel gebruikt, ter onderscheiding van de hooibergen waarbij de oogst vanaf de grond opgetast werd.

Schuurberg verloor functie

Dit laatste type, waarin gewoonlijk alleen hooi wordt opgeslagen, wordt dikwijls aangetroffen in gebieden met weidebedrijven. De schuurberg is daarentegen meer verbonden met het gemengde bedrijf, zoals dat voorkwam in de Betuwe. Door veranderingen in de landbouw (schaalvergroting, bedrijfsbeëindigingen, meer nadruk op fruitteelt en verplaatsing van bedrijven naar komgronden) raakte de schuurberg zijn functie kwijt, dit in tegenstelling tot de hooiberg bij het weidebedrijf, die nog steeds, weliswaar vaak gemoderniseerd, in functie is (hoewel sloop ook hier toeslaat). In de Betuwe is de schuurberg zelden gemoderniseerd. Hij bestaat nog uit eikehouten palen, de roeden, waarlangs de nog rieten kap op en neer geschoven wordt. Ook het hefmechanisme (de bergwinde, een soort grote kurketrekker) is nog oorspronkelijk, lieren worden zelden gebruikt. Zo blijkt dus dat de hooibergen bij weidebedrijven hun oorspronkelijke uiterlijk verloren hebben, maar hun functie wel behielden, terwijl de schuurbergen wel hun uiterlijk, maar dikwijls niet hun functie behouden hebben.

De situatie in 1989...

Tijdens de inventarisatie in 1989 werden 207 hooibergen geteld (in verband met het spraakgebruik zal verder de term hooiberg gehanteerd worden). Hiervan was nog niet de helft in redelijke tot goede staat. Ongeveer 25 hooibergen hadden een golfplaten kap, terwijl er enkele betonnen of metalen roeden hadden (bij nog functionele hooibergen) of telefoonpalen als roeden. In meerdere gevallen waren de roeden, vanwege hun slechte staat, afgezaagd. Er was dikwijls sprake van gewijzigd materiaalgebruik bij reparatie of herstel. Een oorspronkelijk uiterlijk, met in de onderbouw stalling van vee, werd bij nog maar

Bewoonde hooiberg aan Middelweg 41 te Tricht bij Geldermalsen.

ongeveer twintig hooibergen gevonden (graan wordt nergens meer in de hooiberg opgeslagen). Bijna vijftien waren zodanig verbouwd dat het uiterlijk fors geweld was aangedaan, bijvoorbeeld door verbouwing tot (deel van) woonhuis. Overigens zijn verschillende hooibergen wel zodanig verbouwd dat de buitenzijde in oude stijl gehandhaafd bleef.

...en in 1993

In november 1993 is een vervolgonderzoek uitgevoerd in het gebied. Doel was na te gaan hoeveel objecten er inmiddels verdwenen waren en een vluchtige inventarisatie te maken van het uiterlijk van de nog bestaande. De uitkomst was toch wel schrikbarend te noemen. Van de 207 destijds geïnventariseerde hooibergen waren er inmiddels plm. 30 zodanig gewijzigd dat zij niet meer aan de toen geldende criteria voldeden of zelfs volledig verdwenen waren. De meeste van deze dertig waren toentertijd ook al in (zeer) slecht staat, maar voor een aantal was dit beslist niet het geval. Als het verdwijnen in dit tempo doorzet, zijn (theoretisch) de hooibergen in dit gebied in nog geen vijftig jaar allemaal verdwenen! De in 1989 getelde 207 hooibergen vormden vermoedelijk nauwelijks tien procent van wat in het begin van deze eeuw aanwezig was. Voor nog eens ongeveer vijftig hooibergen geldt, dat zij sinds de vorige inventarisatie verslechterd zijn. Enkele van deze hooibergen waren in 1989 nog in goede staat. In enkele andere gevallen was riet vervangen door golfplaat of waren de roeden afgezaagd. Niet alles is kommer en kwel. Zeker vijf hooibergen stonden er beter bij dan tijdens de eerste inventarisatie. Een enkele wordt zelfs weer nagenoeg

opgebouwd. Ook de SBHV heeft bij het opknappen van enkele hooibergen een helpende hand geboden. De stormschade van de zware storm in januari 1990 is in een aantal gevallen weer hersteld.

De hooiberg blijkt toch een object te zijn dat met de streek geïdentificeerd wordt. Op meerdere plaatsen komen er nieuwe 'hooibergen' bij, die met hun Hans en Grietje-achtige voorkomen aangeven dat de eigenaar zich waarschijnlijk heeft laten inspireren door de aloude hooiberg. Ook worden er hooibergen met een meer oorspronkelijk uiterlijk nieuw neergezet.

De hooiberg als landschappelijk element

Het verdwijnen van hooibergen heeft gevolgen voor meer dan het object alleen. Met de verdwijning van de hooiberg verandert het uiterlijk van het boerenerf en verdwijnt ook een stuk landbouw- en sociaal-economische geschiedenis. Er kan namelijk een tweedeling gemaakt worden in hooibergen, behorende bij oude, grote bedrijven en hooibergen, behorend bij keuterijtjes en daglonerswoninkjes. De grote bedrijven worden gekenmerkt door een groot erf, waarop vaak meerdere hooibergen staan of gestaan hebben. Dergelijke bedrijven staan dikwijls op een verhoging en hebben nog een grote extra schuur (soms zelfs een vloedschuur, vaak ook een zomerwoning). De kleine bedrijven, die in het algemeen pas rond 1900 gesticht zijn, vaak in de bermen van de (voormalige) veedriften, staan op zeer kleine, meest vlakke kaveltjes. Het kleine, hier meest zijdelings uitgebouwde hooibergje staat direct achter de woning. In sommige dorpen is (was) dit verschijnsel zeer goed waar te nemen, bijvoorbeeld in Deil en Est. In

dit laatste dorp stonden in 1989 aan de Dreef vier nagenoeg identieke hooibergjes, waarvan er inmiddels twee verdwenen zijn. Met het slopen van de hooibergjes verdwijnt een landschappelijk ensemble, dat een historische waarde bezat met sociaal-economische betekenis. Ook andere kenmerken blijken (nu) plaatselijk verdeeld te zijn. In het westelijke, aan Holland grenzende deel van het onderzochte gebied komen weidbedrijven voor en daar zijn dan ook meerdere gemoderniseerde hooibergen te vinden, die nog in functie zijn voor wat betreft het opslaan van hooi. Deze hooibergen hebben wel een (niet zijdelings uitgebouwde) onderbouw, die soms gebruikt werd als potstal. Zij zijn hier vaak zodanig aan de rand van de boerderijterp neergezet, dat het lijkt of ze erin gedrukt zijn.

De toekomst?

Vele hooibergen zijn nog in handen van vaak (hoog)bejaarde oud-agricultuurs. Zij houden de gebouwen als het mogelijk is in stand. Na overname van de boerderij blijkt soms, met name bij de grote boerderijen, zoveel tijd en geld te gaan zitten in verbouwing en restauratie van het hoofdgebouw, dat de bijbehorende hooiberg al in elkaar gezakt blijkt te zijn als men daar uiteindelijk aan toekomt. Soms vindt een zeer rigoureuze verbouwing plaats, met minder geëigende materialen, waardoor aan het uiterlijk afbreuk wordt gedaan. Een voorbeeld van dit laatste wordt gevormd door de eerder genoemde woonhuis-hooiberg, met raampjes en schoorsteentjes. Verbouwing van een hooiberg tot object met nieuwe functie is niet a priori af te wijzen; functionele bebouwing zal een hogere overlevingskans hebben dan niet-functionele. Wel zou meer aandacht geschonken kunnen worden aan verbouwing-in-stijl, waarbij, als vermoedelijk hoogst haalbare, althans aan de buitenkant nauwelijks te zien is dat het om een verbouwde hooiberg gaat. Bij behoud en herstel zou bovendien aandacht geschonken moeten worden aan de eerder genoemde plaatselijke en sociaal-economische kenmerken. In vroeger tijden hebben elders in Europa eveneens hooibergen gestaan. Het feit dat Nederland een restgebied vormt schept de plicht om dit cultureel erfgoed zorgvuldig te beheren.

Literatuur

S.M. Jurgens, Hooibergen en vloedschuren in het Gelders rivierengebied. Geldermalsen/Utrecht 1990.
S.M. Jurgens, Hooibergen en vloedschuren in het Gelders rivierengebied. In: *Historisch Geografisch Tijdschrift* 1993/2.

Drs. S.M. Jurgens is historisch geograaf te Apeldoorn